

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: 10.33498/journ-2024-10-185

Микола Стефанчук

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2983-2770>
stefanchuk@gmail.com

ПРАВО БУТИ СОБОЮ: СВІТОГЛЯД МІЛЕНІАЛІВ*

Усупереч жорстоким реаліям повномасштабної російсько-української війни, що триває уже майже три роки, українська правнича наука продовжує розвиватися, стверджувати своє право мати власне неповторне обличчя. Найбільш прикметними рисами її поступу загалом, на нашу думку, уже стали: повний розрив з російськими колоніальними ментальними та доктринальними наративами; кардинальне світоглядне та методологічне зближення з європейськими правничими дискурсами; перехід до системного повноформатного прямого використання європейських правових джерел, передусім рішень ЄСПЛ і Європейського суду справедливості; принципове та остаточне подолання методологічної зашореності й позиціонування методологічного плюралізму; сміливий вихід за межі усталеної наукової проблематики та ряд інших очевидних явищ цього ціннісного ряду.

Переконаливою, на нашу думку, ілюстрацією зазначених положень можемо назвати монографії загальнотеоретичного характеру: Т. Дудаш “Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика”¹, Г. Остапенко “Принцип правової визначеності: теоретико-прикладні засади”², М. Козюбри “Практична філософія права”³, Ф. Шульженка, І. Шаркової та О. Гайдюліна “Морально-правові принципи доброчесності та добросовісності: генеза та парадигма сучасної рецепції”⁴, концептуальне дослідження С. Головатого “Щодо мови правничої. Студії. Зібране. Словники. Документи”⁵,

* Рецензія на збірник наукових праць Петра Пацурківського “Мій погляд на право”.

¹ Т. Дудаш, *Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика* (ЛНУ імені Івана Франка 2024).

² Г. Остапенко, *Принцип правової визначеності: теоретико-прикладні засади* (Парламентське видавництво 2023).

³ М. Козюбра, *Практична філософія права* (Дух і Літера 2024).

⁴ Ф. Шульженко, І. Шаркова, О. Гайдюлін, *Морально-правові принципи доброчесності та добросовісності: генеза та парадигма сучасної рецепції* (Юрінком Інтер 2024).

⁵ С. Головатий, *Щодо мови правничої. Студії. Зібране. Словники. Документи* (Наш Формат 2024).

© Микола Стефанчук, 2024

інноваційні цивілістичні дослідження А. Довгерт “Міжнародне приватне право: зміна концепції”⁶, В. Савченка “Свобода волі в цивільному праві”⁷ (Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. 466 с.), третій та четвертий томи Науково-практичного коментаря Цивільного кодексу України⁸ за редакцією І. Спасибо-Фатєєвої, монографію з конституційно-правової проблематики М. Савчина “Конституція: люди та інституції (SWOT-коментар)”⁹, колективну монографію “Податкове право Європейського Союзу як цінність”¹⁰ за редакцією Р. Гаврилюк (Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024. 806 с.), а також чимало інших правничих досліджень, які заслужено привернули до себе увагу української правничої спільноти та ширшого загалу.

Принагідно зазначимо, що, як засвідчує аналіз наукового доробку українських вчених-правознавців цього періоду загалом, у ньому виявився особливо відчутним вплив творчих здобутків вчених, народжених в останній чверті ХХ ст. – наразі це наймолодше покоління вітчизняних вчених-правознавців. Зазвичай цьому наукознавчому аспекту не надається належна увага, хоча він насправді надважливий для розуміння глибинних процесів розвитку відповідної науки, особливо впливу на цей розвиток не тільки власне об’єкта і предмета дослідження, а й суб’єкта пізнання. Адже ще в минулому столітті всесвітньо відомий вчений, лауреат Нобелівської премії В. Гейзенберг сформулював загальнометодологічну максиму, згідно з якою, якщо інтерпретувати наукове пізнання як постановку запитань, на які природа певного явища дає відповіді, то характер цих відповідей залежить не тільки від властивостей природи явища, а й від способів нашої постановки запитань їй¹¹. Ця максима стосується й правопізнання.

Соціальні антропологи визначають покоління людей, народжених в останній чверті ХХ ст., як покоління міленіалів. Вони дійшли висновку, що воно найбільш освічене, інтелектуально просунуте, соціально відповідальне, солідаристськи налаштоване й таке, яке понад усе поцінує правду і справедливість, покоління серед усіх поколінь, які будь-коли проживали на землі до нього. У науці міленіали позиціонують себе в першій особі множини ми (на нашу думку, ми вважаємо і т. д.). Це є збіжним з усталеною традицією у вітчизняному правознавстві, яка сформувалася

⁶ А. Довгерт, *Міжнародне приватне право: зміна концепції* (Алерта 2024).

⁷ В. Савченко, *Свобода волі в цивільному праві* (УКРЛОГОС Груп 2024).

⁸ І. Спасибо-Фатєєвої (заг ред.), *Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар*. Том 3. Право власності та інші речові права (ЕКУС 2023); І. Спасибо-Фатєєвої (заг ред.), *Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар*. Том 4. Право інтелектуальної власності (ЕКУС 2023).

⁹ М. Савчин, *Конституція: люди та інституції (SWOT-коментар)* (Юрінком Інтер 2024).

¹⁰ Р. Гаврилюк (ред.), *Податкове право Європейського Союзу як цінність* (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича 2024).

¹¹ Werner Heisenberg, *Physics and Philosophy. The Revolution in Modern Science* (Introduction by Paul Davies, Penguin Books 2000) 145.

ще до їхнього долучення до когорти науковців. Принагідно зазначимо, що появу покоління людей, цінності та буттєве кредо якого тотожні цінностям та буттєвому кредо міленіалів, пророче віщував ще Т. Шевченко. Зокрема, у вірші “Доля” він афористично постулює від їх імені: ‘Ми просто йшли; у нас нема // Зерна неправди за собою’¹² (займенники “ми” та “нас” виділено мною. – Авт.).

На загальному тлі ось цього символічного ми не може не впасти в око спершу своєю дещо інтригуючою назвою збірник наукових робіт молодого правознавця Петра Пацурківського “Мій погляд на право”¹³. Те, що це усвідомлена позиція автора, переконуємося з його передмови до цього збірника: ‘Усі положення, узагальнення, оцінки, висновки та пропозиції, способи постановки й розв’язання дослідницьких проблем, що містяться у збірнику, мої особисті, – наголошує він, – як й інші здобутки, а також прорахунки та можливі помилки’¹⁴.

На нашу думку, принципове світоглядне та методологічне значення для адекватного сприйняття та оцінки наукових досліджень П. Пацурківського має таке положення з його ж передмови до цієї книги:

<...> ключову роль у появі та здійсненні права одвічно відіграють людські потреби, оскільки людина постає їх невід’ємною. Тому *право*, – резюмує автор, – *можна визначити як основоположний (потребовий) спосіб (технологію) буття людиною у світі*. Саме з такого розуміння права ми виходимо, – завершує він свою думку, – у процесі його наукового й не тільки пізнання¹⁵.

У тому, що саме у формулі *право як основоположний (потребовий) спосіб (технологія) буття людиною у світі* полягає смисловий епіцентр праворозуміння П. Пацурківського, переконуємося із очевидного факту умисного винесення її автором у якості найбільш концентрованого підсумку його наукових пошуків на зворот обкладинки книги¹⁶.

На лицьовій стороні обкладинки збірника наукових праць “Мій погляд на право” П. Пацурківський у символічній формі розмістив зображення метафоричного космічного танцю індуїстського Бога Шиви, що постулює парадигмальну матрицю розуміння ним природи права як явища, невичерпного у своїх буттєвій суті та проявах, процесуального за його даністю людині, що забезпечує, як зазначає автор, невинний перебіг людського буття із майбутнього в минуле¹⁷. Таке пластичне ро-

¹² Т Шевченко, *Зібрання творів: у 6 т. Т. 2: Поезія 1847–1861* (М Жулинський голова редкол, Наук. думка 2003) 261.

¹³ П Пацурківський, *Мій погляд на право. Збірник наукових праць* (Юрінком Прес 2024) 280.

¹⁴ Пацурківський (н 13) 16.

¹⁵ Пацурківський (н 13) 13.

¹⁶ Пацурківський (н 13) 280.

¹⁷ Пацурківський (н 13) 11–12.

зуміння права, на нашу думку, дає змогу припустити наявність у нього квантових властивостей.

Зазначений тип праворозуміння П. Пацурківський послідовно реалізував у своїх дослідженнях. У них право постає не тільки людиновимірним¹⁸, а й людиноствірним¹⁹ явищем, що надає йому атрибутивно процесуального характеру. На нашу думку, найбільш ґрунтовно й переконливо П. Пацурківський розкриває антропну природу права у своїх статтях “Спонтанність приватного права”²⁰, “Свобода як сокровенна реальність права: давньогрецька буттєва матриця права особи на право”²¹ та “Антропосоціокультурний код гідності людини: постановка проблеми”²².

Зокрема, у дослідженні “Спонтанність приватного права” серед двох архетипів її розуміння – давньоримського та новоевропейського – автор підтримав і розвинув зі світоглядних і методологічних підходів цивілістики початку ХХІ ст. перший з них, який убачає квінтесенцію спонтанності приватного права в його буттєвій фактичності. Він обґрунтував висновок, що спонтанність є основоположною властивістю приватного права та розуміє її як явище, зумовлене не зовнішніми стосовно приватних осіб чинниками, а їх внутрішніми потребами й мотивами, їх вільним волевиявленням²³.

У статті “Свобода як сокровенна реальність права: давньогрецька буттєва матриця права особи на право” П. Пацурківський, досліджуючи її сутність як правового феномену та з’ясовуючи її місце серед інших явищ права, робить обґрунтований висновок, що поза свободою особи її право неможливе. Чи не найважливіше світоглядно і методологічно та плідне евристично таке його положення:

Онтологічно свобода полісного права передувала його справедливості, а ціннісно виступала у якості його найвищого принципу – ти можеш та системоутворюючого ядра. Джерелом свободи у давньогрецькому полісному праві були вроджені та невідчужувані людські права громадян її полісів, передусім їх гідність, пробуджена Особистісною революцією періоду Осьового часу людської історії²⁴.

Насправді інноваційні положення і висновки сформулював П. Пацурківський у статті “Антропосоціокультурний код гідності людини: постановка проблеми”. Зокрема, ми поділяємо твердження автора про те, що розкодувати антропосоціокультурний код гідності людини означає з’ясувати, як саме визначено буття цієї гідності, а також, що людська гідність субстан-

¹⁸ Пацурківський (н 13) 95.

¹⁹ Пацурківський (н 13) 117.

²⁰ Пацурківський (н 13) 137–150.

²¹ Пацурківський (н 13) 151–161.

²² Пацурківський (н 13) 172–183.

²³ Пацурківський (н 13) 147.

²⁴ Пацурківський (н 13) 159.

ційна. Автор порівнює ядро людської гідності з геномом людини та виходить з того, що воно онтологічно укорінене в людському розумі та моралі як родових для людини проявах її особливого – людського – буття у світі. Він стверджує, що гідність людини діалогічна та має внутрішній і зовнішній вияви²⁵. Чи заперечить йому хтось або чи підтримає його Інший у таких міркуваннях, покаже тільки час.

Тобто розуміння права П. Пацурківським повністю корелює з формулою права М. Козюбри²⁶.

Але в такому випадку видається щонайменше спірною, а то і явно необґрунтованою спроба автора збірника наукових праць “Мій погляд на право” віднести себе до спільноти правознавців-міленіалів, про що йдеться у передмові до нього²⁷. Навпаки, в особі П. Пацурківського, на нашу думку, ми маємо справу з одним із найперших провісників уже нової наукової генерації, яка ще тільки починає формуватися й заявляє про себе. Очевидно, саме в цьому факті прихована ключова родзинка книги “Мій погляд на право” та його автора, а саме можливість завчасно поглянути на майбутнє явище ще у його зародку.

Вчені, соціальні антропологи, ще дискутують, як саме визначити покоління людей, народжених у першій чверті ХХІ ст., та які властивості найхарактерніші йому. Для наших рефлексій позначимо його як покоління постміленіалів. Переважна більшість дослідників убачає у цього покоління його основоположними властивостями прагнення членів цієї спільноти бути самодостатніми особистостями, їх позиціонування себе як носіїв *права бути собою* (відомий український філософ Мирослав Попович резонно зауважив, що ця якість зазвичай притаманна представникам українського етносу ще з давніх пір²⁸) та деякі інші споріднені якості. До речі, П. Пацурківський особисто зауважує щодо цього, що для його покоління ‘домінуючим принципом буття та світогляду <...> є максима *Ти можеш*’²⁹. Написання займенника Ти з великої літери, наголошує він, відображає суб’єктний, а не об’єктний статус особи, яка спроможна проявити власну волю та започаткувати ряд подій³⁰.

Якщо спробувати концептуально оцінити навіть за найстрогішими критеріями книгу П. Пацурківського “Мій погляд на право” загалом, то необхідно зазначити, що в ній набуло адекватного відображення те антропосоціокультурне парадигмальне зміщення, яке наразі відбувається у вітчизняному правознавстві як у його предметному, так і методологічному проявах. Вона,

²⁵ Пацурківський (н 13) 181.

²⁶ М Козюбра (заг ред), *Загальна теорія права: Підручник* (ВАІТЕ 2015) 46.

²⁷ Пацурківський (н 13) 11.

²⁸ М Попович, *Бути людиною* (вид. 3-є, переробл., Кієво-Могилянська академія 2016) 199–206.

²⁹ Пацурківський (н 13) 11.

³⁰ Пацурківський (н 13) 11.

без перебільшення, є взірцем академічної доброчесності, що проявляється не тільки в ретельному дотриманні вченим загальноприйнятих канонів під час здійснення наукових досліджень та оприлюднення їх результатів, а й у справжньому поцінюванні доробку своїх попередників. Вельми переконливо автор пише про це у своїй статті “Особлива місія українських університетів”. Він закликає у ній ‘якомога швидше й повніше долучити’ наукове національне надбання, створене видатними вченими-юристами попередниками, до українського державотворення та національного відродження та вбачає у такому долученні ‘особливу місію усіх справжніх українських університетів’³¹.

На нашу думку, особливого схвалення та підтримки заслуговує наукове кредо П. Пацурківського, викладене ним у цій же публікації у формі цитування метафоричного постулату відомого науковця та шанувальника університетської пізнавальної традиції Ярослава Пелікана та його розкодування:

“Публікуй або згинь!”, – це фундаментальний психологічний, навіть майже фізіологічний, імператив, укорінений у самому метаболізмі науки як священного покликання. Адже дослідження лише тоді може бути чесним, коли воно є відкритим до критики та корегування іншими науковцями, коли воно запрошує їх – чи кидає їм виклик – прийти до таких же результатів, якщо вони здатні; або просунути ці результати вперед, якщо це можливо; або спростувати їх за допомогою більш ретельного чи більш творчого дослідження. Лише розповсюдження знань через певну форму наукового оприлюднення уможливорює цей процес³².

Переконливе свідчення ретельного дотримання П. Пацурківським цього його наукового кредо ми вбачаємо як власне у його збірнику наукових праць “Мій погляд на право” загалом, так і в перекладі англійською мовою авторської передмови до цього збірника³³, а також у англійськомовних резюме до його найважливіших, на його ж думку, наукових досліджень³⁴. Одна із наукових робіт автора повністю опублікована англійською мовою³⁵.

Аналіз проблематики наукових досліджень П. Пацурківського переконує, що він ще перебуває на етапі активного пошуку власного місця в українській правничій науці, про що зазначає і сам автор³⁶, але у нього уже склався свій науковий стиль. Зокрема, йому властиві чуття і розуміння нових історичних викликів правничій науці, концептуальна та методологічна сміливість і водночас розважливість, відчуття наукової новизни і ретельне її обґрунтування, схильність до конструктивної наукової полеміки.

³¹ Пацурківський (н 13) 278.

³² Пацурківський (н 13) 274.

³³ Пацурківський (н 13) 19–27.

³⁴ Пацурківський (н 13) 75–76, 86, 95–96, 105–106, 117–118, 126, 137–138, 151–152, 162–163, 172–173.

³⁵ Пацурківський (н 13) 188–191.

³⁶ Пацурківський (н 13) 9.

За усім цим неможливо не помітити благотворного впливу на молодого дослідника передусім усталених традицій правничої школи ще Київського Університету Святого Володимира, а наразі Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також новітньої європейської традиції правопізнання. Тож, як мовиться, старт відбувся. Щиросердно бажаємо “семи футів під кілем”!

Пацурківський П. П. Мій погляд на право. Збірник наукових праць / Петро Пацурківський. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 280 с.

Книга є зібранням жанрово неоднорідних наукових досліджень автором невловимого феномену природи права. До неї увійшли його конкурсні роботи, статті у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, матеріали та тези міжнародних наукових конференцій, публіцистичні розвідки у тижневику “Юридичний вісник України”. Вона є спробою відродити та продовжити в кардинально інших історичних умовах традицію підготовки молодими працівниками ще на студентській лаві глибоких наукових досліджень.

ПРАВО УКРАЇНИ • 2024 • № 10 • 185-191